

‘ורמי בר חמא אגב חורפיה לא עיין בה’ —

‘... ואם תאמר וכי מר בר רב אשי לא ידיע ליה מתניתין דפסיל באחין וחתניהן ואפילו הכי מכשר באבא דאבא? — דאפשר דאגב חורפיה דסבר למילף מדרבא דמכשר דשני בשלישי, לא עיין בה. ואל תתמה היאך אפשר דלא דייק למאי דתנינן במתניתין? — הרי יש לנו כיוצא בזה בתלמוד דאגב חורפיה לא מעיין בדיוקא דמתניתין, ואחד מהם הוא בפרק יש נוחלין...’ (מתוך שו”ת הרשב”א ח”ה קעד. וכן כתב בחרושיו להלן קכח).

יש לציין לדברי תורא”ש בקדושין נט: שבכל מקום שמשיבים על דברי האמורא מתוך המשנה, היה סובר אותו אמורא שיש לחלק בין הנידונים, אלא שלא היה כדאי בעיני בעלי התלמוד לסדר בתלמוד והעמידו דבריו בחיובתא. ואף בסוגיתנו יש מקום לפרש על דרך זו — ע’ בחרושי הריטב”א.

דף קיז

‘להוציא את הטפלים’ — תרגום של ‘טף’: טפלא.

לדעת הסוברים (יד רמ”ה) שלא נמנו בני ששים ומעלה, היה יכול לומר להוציא הוקנים. [ולדברי הכל יכול היה לומר למעט הנקבות. אלא שאלו נתמעטו בספרי מ’איש לפי פקדיו’]. ושמו כל החוסה באחרים ותלוי בהם ואינו נושא את עצמו לבדו — בכלל ‘טפלים’ הוא.

וכענין הזה מצינו לענין כסף הכפורים, שמשמע שלא נתנו הוקנים שלמעלה מששים, שהרי אינם נכללים במנין שבסוף פקודי, ואעפ”כ הם מתכפרים בקרבנות ציבור — על כרחך משום שנטפלים לכלל הציבור ונכללים בו, כמוש”כ בספר אמת ליעקב (חיי שרה כג, א).

‘משונה נחלה זו מכל נחלות שבעולם... וכאן מתים יורשין חיין. אמר רבי אמשול לך משל...’ — יש לפרש בזה מה שכתב רש”י בפירוש החומש על ‘החנוכי’ ‘הפלואי’ — הוסיף י’ ה’ בשמותיהם עדות לישראל שלא שלטו המצרים בנשותיהם. ויש להבין מדוע רק במנין שבערבות מואב העיד ה’ ולא במנין הראשון. אך נראה כי עדות זו אינה באה בשביל רינון הגויים — שהרי לדידם מה תועיל עדות זו. אלא יש לחוש פן ירננו המרובים לומר אין לחלק לפי יוצאי מצרים ולסמוך על היחוס, כי שמא שלטו מצרים בנשים, ועל כן יש לחלק בשוה לפי הנפשות הנמנות כעת — לזה הוצרך לעדות בשם ה’ בשעת חלוקה, לומר שכולם מיוחסים אחר אבותם (עפ”י חרושי הגרז”ר בנגיס ח”ב ז, ג).

(ע”ב) ‘לא לו ולא לו נתחלקה הארץ’ — פירוש, כשבאו לחלוק נלקחו כל יוצאי מצרים בחשבון וגם כל באי הארץ, ומצרפים את שני המנינים זה עם זה, ומחלקים את כל הנחלה לפי המנין העולה משניהם. ומחלקים את החלקים המגיעים לבאי הארץ לכל אחד ואחד מבאי הארץ שמבן עשרים, והחלקים המגיעים ליוצאי מצרים מחלקים אותם לבאי הארץ בין לאותם שלמעלה מעשרים ובין לפחותים מעשרים — שהרי אינם זוכים בהם מחמת עצמם אלא מחמת אבותיהם, וכפי החלוקה בסדר נחלות (עפ”י רמ”ה).

‘מתלוננים ועדת קרח לא היה להם חלק בארץ’ — ע’ להלן קיח:

'ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ' — הם שהיו בשעבוד קשה, להם הארץ חלק עבודתם.
(עפ"י של"ה)

זכאן מתים יורשין חיין'

'... ואפשר גם כן שבראש השנה יכתב האדם בסתם עם הצדיקים, והוא מה שאנו קוראים אותו 'כתיבה לחיים', וזה גורם אחר כך תוך שנתו שידוקדק עליו כחוט השערה (כמדת הצדיקים). והכי נמי מסתברא, שהקב"ה מבקר פנקסים של אלה העתידיים לזכות לעולם הבא, ולקצתם על כל נעלם האלקים יביא במשפט לדרך חיים תוכחת מוסר.

וקרוב לשמוע כי זה מסוג מה שאמרו **מתים יורשים את החיים** (→ הצדיקים סובלים מיתה ויסורים, כדי לירש עולם הבא). והנה שמענוה בחלוקת הארץ, ומצאנוה בנחלת העולם הבא — כי הא דאמרן, ובתורה — דכתיב בה 'מורשה קהלת יעקב', וכדאמרי רבנן (ברכות סג) אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליהן.

והן שלש מתנות טובות שנתן הקב"ה לישראל, וכולן על ידי יסורין (שם ה.) — שאין שלמות השגתם בחיים האלה כי עפר אנחנו, ובאו היסורים בשלשתן למי שרובו זכיות העתיד לזכות אליהן, למרק מיעוט עוונות לשומו כמלאכי השרת' (מתוך עשרה מאמרות — חקור הדין ב,כא).

נמצאת אומר: שלש מדות בנוחלים; אבותיהם של היוצאים — המה הזוכים בארץ; דור היוצאים — הם היורשים מאבותיהם כסדר ירושה (וראויים היו ליכנס בארץ ולברר לכל אחד חלקו, אלא שגם החטא ולא נכנסו ונותרה הירושה בתפיסת הבית בלתי חלוקה); ודור באי הארץ — המה ה'חולקים' ומבררים הירושה, לכל איש חלקו המגיעו מירושת אבותיו.

אנשי הדור הראשון שזכו בארץ בעמלם, אעפ"י שכל אחד מהם קבל חלקו — לא הרי חלקו של זה כחלקו של זה, אלא כל אחד זכה לפי עמלו — אלו הבנים — לפי מנין יוצאי חלציו שעתידין ליכנס בארץ ראשונה, זו היא נחלתו הראויה לזרעו וזרעו עד סוף כל הדורות. נמצא המרובה בנכדים נכנסים — זכה בחלק רב, והמועט בנכדים נכנסים זכה בחלק מועט.

מעתה, סדר נחלות כך הוא — **לאלה תחלק הארץ** — אלה הנכנסים, על פיהם יתברר חלק משפחתם אם רב הוא אם מעט. לאחר שבררת חלק משפחתם — חזור אל הזוכה הראשון, אבי אביהם אשר הוא ראש משפחת הנוחלים, ממנו לבניו היורשים אותו שראויים לחלוק בנכסיו חלק כחלק — ומהם לבניהם שיחלקו כל אחד בחלק המגיע לאביו.

שמה תאמר: ולמה זה יטלו שלשה בני האחד כנגד האחד בן אחי אביהם — אין אלו בכח עצמם יורשים אלא בכח אבותיהם והם אינם אלא חוליא בשרשרת דורות הנוחלים. וכך דרכו של עולם, בדור אחד גובר כוחו של ענף זה במשפחה ובדור אחר אפשר שיגבר ענף אחר.

(מתוך ספר הפרשיות — פינחס)

דף קיח

'משום טפלים' — רשב"ם פירש ביתומים. ורמב"ן פירש (וכ"ה בתורת חיים), לפי שהיתה התרבותם יתרה מכל השבטים, לא הספיקה נחלתם לטפליהם המרובים.

דפים קטז — קיז

קפו. כמה חלקים נטלו בנות צלפחד בנחלה?

בנות צלפחד נטלו בארץ ארבעה חלקים (כפי שלמדו (קיה: קיט.) מהמקרא בספר יהושע ויפלו חבלי מנשה עשרה...); —

לפי דעת התנאים שליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (וכן דעת סתם מתניתין), נטלו בנות צלפחד חלק אביהם שהיה מיוצאי מצרים, ועוד חלק של אביהם בנכסי חפר אביו שהיה גם הוא מן היוצאים, ולפי שהיה צלפחד בכור נטלו אף חלק בכורה שלו בנכסי אביו. ועוד חלק רביעי נטלו מאח של אביהם שמת. (נתן נתן להם — זו נחלת אביו) אחזת נחלה בתוך אחי אביהם — זו נחלת אבי אביו שנטל בה צלפחד חלק שוה לאחיו) והעברת את נחלת אביו להן — זו חלק בכורה של צלפחד. וחלק אחי אביהם שמת, נלמד מריבוי נתן נתן (כדברי ראב"י) או מאחזת נחלה (ת"ק, לפי רשב"ם וריטב"א. להלן קיה: וע"ש פירושים אחרים בעליות דר"י).

כן הביאו הפוסקים להלכה על פי התוספתא והירושלמי (ומגמרא להלן קכב:), שבניו או בנותיו של בכור שמת, נוטלים חלק בכורה של אביהם בנחלת זקנם, ואף בנכסים שנפלו לזקנם לאחר מיתת אביהם (ראשונים כאן; רמב"ם נחלות ב,ז; סמ"ג עשין צו; או"ז; מרדכי תקעה; שו"ת מהרי"ק קמה; חו"מ רעו, טו). ואולם אין הבכור שבין הבנים נוטל פי שנים מאחיו בנחלה זו, שהרי לא היתה מוחזקת אצל אביהם כשמת — אלא כולם שוים בה (רמב"ן ושו"ר כאן; יד רמ"ה קיט. קכב). ויש חולקים (ע' בראשונים בשם בה"ג; מאירי. וע"ע אמרי משה לח).

ולמי שאומר לבאי הארץ נתחלקה, נטלו שני חלקים של אביהם בנכסי חפר, ועוד שני חלקים משני אחים של אביהם שמתו.

לדברי רבי הושעיא בן קרח בירושלמי, בנות צלפחד נטלו חמשה חלקים. לדעה זו היה צלפחד חי במגין שבערבות מואב, ולכן נטל שני חלקים, וכמאן דאמר 'לאילו ולאילו נתחלקה הארץ', כדלהלן (כן פירש הרשב"א קיז: וע"ע מה שכתב הרשב"א להלן קיה: וצ"ע).

דף קיז

קפו. כיצד נתחלקה ארץ ישראל, לפי יוצאי מצרים או לפי באי הארץ?

רבי יאשיה אומר: ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (לשמות מטות אבתם ינחלו). כלומר לפי חשבון הנמנים בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים, מבין עשרים ומעלה הזכרים. רואים כאילו ירשוה הם, וקרוביהם יורשים מהם חלקם (ונתתי אתה לכם מורשה אני ה').

מי שאביו וזקנו היו ממגין היוצאים ממצרים — נוטל שני חלקים, כבנות צלפחד שנטלו חלק צלפחד וחלקו של צלפחד בנכסי חפר.

רבי יונתן אומר: לבאי הארץ נתחלקה. כלומר לאותם הנמנים בערבות מואב (לאילה תחלק הארץ בנחלה). אלא שיש להתחשב בחלוקה לפי מגין יוצאי מצרים (לשמות מטות אבתם ינחלו) — כיצד? לאחר שחלקו לפי מגין באי הארץ כל אחד חלק שוה, חזרה הנחלה לאבותיהם יוצאי מצרים, ומשם מתחלקת לזרעם כפי סדר נחלות.

א. לרש"י בפירוש התורה, חזרת הנחלה מכל נכדי המשפחה באי הארץ לאבי אבותם שיצא ממצרים ומשם נחלקת כסדר נחלות, לבנים ולבני בנים. ומשמע שאם לא יצא אבי אבותם

ממצרים אלא האבות בלבד — לא יחלקו בשוה, כי כשמחזיר כל אחד לאביו, הרי כל אב מחזיר ומוריש רק לבניו ולא לבני אחיו, ואם כן אין נפקותא בחזרה זו (כן כתבו התוס' ורבנו יונה בדעת רש"י. וכן פירש הרמב"ן, והביא כן מספרי. ואולם הריטב"א פרש שאף לרש"י כשאבי אביהם לא יצא ממצרים, חולקים האבות בשוה).

[לדעה זו יתכן שאפילו יצא זקנם ממצרים, אם גם אבותיהם היו במנין היוצאים, אין הנחלה חוזרת לזקן. כן יש לדייק מדברי הרשב"א. ואולם הריטב"א נקט מסברא שלעולם חוזר לראשון שיצא].

ויש אומרים, גזרת הכתוב היא שמחזירים לאביהם שיצאו ממצרים, וחולקים שני האחים בשוה — גם אם אבי האב לא היה מיוצאי מצרים (עפ"י ריב"א [ריב"ם]; רבנו יונה).

ולפירוש רבנו תם, לא רק האחים, אלא כל האבות שיצאו ממצרים חולקים בשוה. לדבריו הנפקותא היחידה בין רבי יאשיה לרבי יונתן היא כאשר הבנים באי הארץ פחותים מן עשרים, או שהיו בנות בלבד — לרבי יאשיה, האבות יורשים ומורשים לזרעם. ולרבי יונתן הואיל ואותם הבאים אינם במנין, לא היו נוטלים כלום. וכן לאידך גיסא, אם יצאו ממצרים פחותים מעשרים וכשבאו לארץ היו בני עשרים, הם או בניהם — לרבי יונתן נוטלים ולרבי יאשיה אין נוטלים. ולדברי אביי (ק"ה). לא נמצא אחד מבאי הארץ שלא נטל נחלה הוא או אביו. שאילו היה כן, היה לו להכתב כשם שנכתבה טענת בנות צלפחד ובני יוסף. ודחו בגמרא הוכחתו.

והתוס' צדדו שאף לפירוש רבנו תם, אין מחזירים אלא לאבות השבט ולא לכל ישראל (וכן משמע בתוספתא. תו"ח).

ב. אם אין לאיש מבאי הארץ אב או זקן או דוד שהיה במנין יוצאי מצרים, כגון שאביו כשיצא ממצרים היה פחות מן כ' — פשוט שאין הנחלה חוזרת, שלא נאמרה חזרה אלא במקום שאפשר (ריטב"א).

ג. מי שהיה קיים בשעת ביאת הארץ, ומת במשך שנות כיבוש וחילוק — פשוט שכבר זכה בחלקו וקרוביו יורשים אותו (כן מבואר בראשונים ק"ה. וברשב"א [ק"ז]: משמע שאפילו מת קודם שנכנסו לארץ, הואיל ונמנה בערבות מואב — כבר זכה בחלקו).

רבי שמעון בן אלעזר אומר: לאלו ולאלו נתחלקה הארץ (כדי לקיים שני מקראות הללו). כיצד, היה מיוצאי מצרים — נוטל חלקו עם יוצאי מצרים. היה מבאי הארץ — נוטל חלקו מבאי הארץ. מכאן ומכאן — נוטל חלקו מכאן ומכאן.

א. רשב"ם פירש 'מכאן ומכאן' — כגון שאביו היה במנין היוצאים ממצרים והוא עצמו במנין הנכנסים — נוטל חלק בשביל עצמו ועוד חלק בשביל אביו [אבל אדם אחד לא יטול מחמת עצמו שני חלקים]. וכן פירשו ר"י בן מגאש ורמ"ה.

ויש מפרשים (על פי התוספתא) באותו אדם, שאם היה מיוצאי מצרים וגם מבאי הארץ [כגון יהושע וכלב, או מי שהיה למעלה מששים במנין הראשון, שלא נגזרה גזרה עליהם] — נוטל שני חלקים.

[לפירוש זה יוצא שגם אותם שהיו למעלה מששים היו כלולים במנין. וכן במנין הראשון, נמנו גם אותם שלמעלה מששים (תוס'). ואילו הרמ"ה חולק על פירוש זה וסובר שלא נמנו ולא נטלו נחלה מבאי הארץ אלא עד בני ששים. והריטב"א (כאן ולהלן ק"ט). כתב שבני ששים ומעלה לא היו במנין, שהרי כבר נמנו במנין הראשון, אבל נטלו חלק בארץ].

ב. סתם מתניתין כרבי יאשיה או רבי שמעון בן אלעזר (רשב"ם ועוד), ודלא כרבי יונתן. ונראה מסוגית הגמרא שיש לנקוט לעיקר ליוצאי מצרים נתחלקה הארץ (מאירי). ואילו רש"י בפירוש התורה אחז דרכו בשיטת רבי יונתן שלבאי הארץ נתחלקה.

דפים קיז — קיח

קפח. מרגלים ומתאוננים ועדת קרח — האם נטלו חלק בארץ? ומה דין בניהם?

מרגלים — יהושע וכלב נטלו חלקם (ויהושע בן נון וכלב בן יפנה חיו מן האנשים ההם ההלכים לתור את הארץ).

דוקא למאן דאמר ליוצאי מצרים נתחלקה, או לאלו ולאלו — אבל למ"ד לבאי הארץ נתחלקה, הלא מרגלים לא נכנסו לארץ ולא היה להם חלק כלל, וגם אין חזרת להם נחלה מבניהם כדי להינתן ליהושע וכלב (עפ"י רשב"ם רמ"ה תוס' וריטב"א).

מתלוננים ועדת קרח — לא היה להם חלק בארץ (אלא רואים כאילו אינם, וזכו כל ישראל בחלקם). ולדעת תנאים אחרת, הוקשו מתלוננים למרגלים (והוא לא היה בתוך העדה — זו עדת מרגלים) הנועדים על ה' בעדת קרח), שיהושע וכלב נטלו חלקם. ופרשו בגמרא 'מתלוננים' — שבעדת קרח, דהיינו חמשים ומאתים איש (רשב"ם). ויש מפרשים, כל אותם שאמרו 'אתם המתם את עם ה'.' ויש מפרשים, המתלוננים בענין המרגלים ששנו בחטא בעדת קרח).

[מרגלים ועדת קרח, כשם שאין להם חלק בארץ ישראל, אין להם חלק לעולם הבא — כדברי רבי עקיבא (ע' סנהדרין קח-קט; מהרש"א. ולגרסת הירושלמי אין המרגלים מגויים במשנה שם. עוד נחלקו תנאים על כלל דור המדבר, האם יש להם חלק לעוה"ב)].

בני מרגלים ומתלוננים שבאו לארץ; למאן דאמר 'ליוצאי מצרים נתחלקה', או אף למ"ד 'לבאי הארץ' אלא שהיו פחותים מעשרים (לפי האמור בסדר עולם, אי אתה מוצא בני מרגלים ומתלוננים שבעדת קרח פחותים מעשרים בבואם לארץ אלא בני בניהם, שהרי בשנה השניה לצאתם ארעו שתי הפרשיות. אבל יתכנו בני מרגלים שהם למעלה מששים. ראשונים להלן קיט.) — נוטלים בזכות אבי אביהם או אבי אמותיהם (אם לא היו אחים לאם), שהרי חלק אביהם נטלו יהושע וכלב או כל ישראל.

היה אביהם בכור — התוס' (קיה:): נקטו שנוטלים חלק בכורה שלו מנכסי הסבא ומתוך כך נשאר ב'תימה'. ורבנו יונה (שם) כתב שאין נוטלים. [מבואר בדברי רבנו יונה שמרגלים ומתלוננים אין להם חלק כלל, אף לא בתורת ירושה בקבר. אלא בני מרגלים נוטלים מכה אבי אביהם ולא בתורת משמוש. ויש חולקים — ע' אבי עזרי סוף הל' נחלות, בשיטת הרמב"ם; קובץ שעורים אות שמז]. למאן דאמר לבאי הארץ נתחלקה, בני מרגלים הבאים לארץ והם למעלה מעשרים — נוטלים בזכות עצמם (קיט.).

ואין נחלתם חזרת לאביהם יוצאי מצרים כשאר באי הארץ, אלא המרגלים כמי שאינם. ואולם אם יש להם אבי אבא שיצא ממצרים — חזרת הנחלה אליו, וממנו לכל יורשיו (עפ"י ריטב"א קיט.).